

РЕПУБЛИКА
СРБИЈА

МС

ПОВЕРЕНИК ЗА
ЗАШТИТУ
РАВНОПРАВНОСТИ

1009/2023

бр. 07-00-367/2023-02 датум: 16.10.2023.

МИШЉЕЊЕ

Мишљење је донето у поступку поводом притужбе коју је поднело „Удружење Гетен – Центар за права ЛГБТИКА особа“ против Саше Радуловића, због дискриминације на основу родног идентитета, а поводом његове објаве од 10. јула 2023. године на друштвеној мрежи Фејсбук, којом, како се наводи у притужби „негира, вређа и ставља у неповољан положај трансродне особе“. У свом изјашњењу Саша Радуловић, није оспорио да је написао предметни текст поводом победе трансродне особе на избору за Мис Холандије, али је оспорио активну легитимацију удружења Гетен – Центар за права ЛГБТИКА за подношење ове притужбе. Након тога истакао је разлоге због којих сматра да својим ставовима није прекршио Закон о забрани дискриминације, а који се, у релевантном делу односе на Уставне гаранције слободе говора. С тим у вези, Повереник је најпре констатовао да је одредбама члана 35. став 3. Закона о забрани дискриминације прописано да удружење или организација која се бави заштитом људских права може поднети притужбу у име групе лица чије је право повређено и без сагласности појединаца који чине ту групу, уколико се повреда односи на неодређени број лица друштвене групе које повезује неко лично својство, због чега није било процесних сметњи за даље поступање. Током поступка утврђена је садржина предметне изјаве Саше Радуловића која је јавно објављена на његовом Фејсбук профилу. Анализом изјаве, утврђено је да је Саша Радуловић изнео ставове који подстичу постојеће предрасуде и стереотипе о овој друштвеној групи, негирајући њихов идентитет и припадност роду/полу који није у складу са полом који им је приписан на рођењу. У тексту је трансродност ставио у контекст произвољности, а постављајући паралелу између идентификације са родом и идентификације са животињама као што је коњ, грубо нарушио достојанство особа другачијег родног идентитета. Даље, текст обилује дезинформацијама и застрашивањем, па се тако појава трансродности предсравља као „лудило“ које стиже у Србију, а која је производ „пропаганде сексуалности која је на западу ушла у обданишта, те да се пишу закони да се деци омогући да се сама подвргну операцији“. Медицинску транзицију, односно усклађивање пола оперативним путем, Радуловић назива „каспаљењем полних органа“ док трагично преминулу трансродну девојку Н.М. на непримерен начин назива дечаком са мушким именом, кога је „искасапио хомосексуалац“. С тим у вези, коришћењем погрешног имена и погрешног рода када је реч о трансродним особама, као у конкретном случају, шаље се порука о потпуном неприхватању и негирању права и могућности сваке особе да изрази доживљај сопственог идентитета који не мора бити заснован на полу као биолошкој категорији, и родној улози која му се традиционално приписује. Приликом доношења мишљења у овом предмету Повереник је имао у виду одредбе Устава Републике Србије који у члану 46. јемчи слободу мишљења и изражавања, али и прописује да се слобода изражавања може законом ограничити, ако је то неопходно ради заштите права и угледа других. Чланом 12. став 1. Закона о забрани дискриминације, забрањено је узнемиравање, понижавајуће поступање и полно и родно узнемиравање која има за циљ или представља повреду достојанства лица или групе лица на основу личног својства, а нарочито ако се тиме ствара застрашујуће, непријатељско, деградирајуће, понижавајуће и увредљиво окружење. Повереник истиче да се изјаве којима се додатно подстичу предрасуде и

продубљује нетрпељивост и стигма према било којој рањивој и маргинализованој групи лица не могу сматрати слободом говора и могу бити нарочито опасне и штетне уколико представљају став истакнуте политичке личности. У прилогу наведеном говори и домаћа али и међународна судска пракса. Тако је у једној пресуди Апелационог суда у Београду суд истакао да „тужени као угледна политичка личност има право на сопствено мишљење, али и обавезу да у својим јавним наступима не пропачи дискриминацију, као и да пружање заштите тужиоцу не представља цензуру, нити ограничење слободе говора туженог или права на његово мишљење и изношење негативних коментара, већ представља забрану говора којим се проносе идеје којима се подстиче дискриминација, а које могу имати штетне последице на демократске процесе у друштву, као и на развој друштва у целини“. Поред тога, Повереник указује и на праксу Европског суда за људска права који је у једном предмету против Исланда, између осталог, навео да „напади на лица извршени вређањем, исмевањем или клеветом одређених група становништва могу бити довољни да се дозволи власти да фаворизују борбу против предрасуда у контексту дозвољених ограничења слободе изражавања и у оним случајевима када у говору нема позива на чин насиља или друга кривична дела. Анализом појединачних изјава и целокупног контекста објаве која је предмет поступка, може се констатовати да је очигледно да су предрасуде према транс особама још увек јаке и да је њихов положај у друштву изразито осетљив, те да је неопходна општа сензибилизација друштва са циљем смањивања трансфобије и стигме усмерене ка трансродним особама која се пре свега постиже едукацијом и подстицањем емпатије. Имајући у виду све напред наведено, Повереник је дао мишљење да је ставовима које је Саша Радуловић изнео у објави на друштвеној мрежи Фејзбук 10. јула 2023. године повређено достојанство трансродних особа и подстиче стварање непријатељског и деградирајућег окружење, што је у супротности са одредбама члана 12. став 1. Закона о забрани дискриминације. Саша Радуловићу је препоручено да уклони објаву којом се на увредљив и понижавајући начин износе ставови о трансродним особама, да се састане са подносиоцима притужбе, односно представницима организације цивилног друштва која се бави заштитом транс особа како би се ближе упознао са проблемима и изазовима са којима се суочавају транс особе, као и да убудуће у оквиру својих активности не крше законске прописе о забрани дискриминације.

ТОК ПОСТУПКА

1.1. Поверенику за заштиту равноправности обратило се удружење Гетен – Центар за права ЛГБТИКА особа против Саше Радуловића, због дискриминације на основу родног идентитета.

1.2. Подносиоци су у притужби, између осталог, навели:

- да је 10. јула 2023. године лидер покрета Доста је било – Рестарт, Саша Радуловић, на својој страници на друштвеној мрежи Фејзбук поводом победе трансродне особе на избору за Мис Холандије 2023. године изјавио да је на избору за мис „победио мушкарац“ и изнео мишљење у коме „негира, вређа и ставља у неповољан положај постојање трансродних и транссексуалних особа“;

- да је ову своју тврдњу објаснио „са аспекта биологије тврдећи да постоје само два пола, мушки и женски“, чиме је негирао трансродне особе и све особе које се не одређују „према стриктној бинарној подели“ и да је на овај начин доведено у питање право сваке особе на самоодређење и признање родног идентитета;

- да је такође изјавио да је на Западу „све отишло дођавола“ и да овом објавом жели да укаже да је „ово лудило стигло у Србију и на Балкан“, а да је ову победу назвао „пропагандом сексуалности“;

- да је „неопрезно, нетачно и паушално“ оценио да се деца на Западу сама повргавају операцији „касапљења органа“ и то без родитељског знања и сагласности, као и да је операцију промене пола назвао „касапљењем полних органа“;

- да је „оваква“ изјава „негирајућа према егзистенцији транс особа“, да читаву заједницу ставља у „дискриминаторску позицију“ и да се на овај начин додатно продубљује дистанца која постоји у односу на транс заједницу у нашој земљи и „индиректно представља облик психолошког насиља над транс особама и упућује поруку нормализације оваквог и сличног облика психолошког насиља у јавном простору“;

- да је у последњој реченици у својој објави на друштвеној мрежи „Радуловић изјавио да људе треба информисати шта нам долази са запада да знамо како да се одбранимо“, као и да није прецизирао „начин и методе одбране“.

1.3. Уз притужбу је достављен снимак екрана странице на друштвеној мрежи Фејсбук са наведеном објавом.

1.4. Повереник за заштиту равноправности спровео је поступак у циљу утврђивања правно релевантних чињеница и околности, у складу са чланом 37. став 1. Закона о забрани дискриминације, па је у току поступка затражено изјашњење Саше Радуловића против кога је поднета притужба.

1.5. У изјашњењу Саше Радуловића, између осталог, наведено је:

- да је притужбу поднео Гетен – Центар за права ЛГБТИКА особа у име трансродних особа, али да се у тексту притужбе не наводи „које су то конкретне особе које су повређене његовом изјавом“, као и да је у самој притужби подносилац констатовао да нема сагласност лица у чије име подноси притужбу „па је јасно да не постоји активна легитимација подносиоца“;

- да Закон о родној равноправности прописује да је забрањена дискриминација заснована на полу, да је у члану 3. истог закона прописано да постоје два пола – мушки и женски, као и да Закон о родној равноправности у члану 6. пружа дефиницију рода а то је да род означава друштвено одређене улоге, могућности, понашања, активности и атрибуте које одређено друштво сматра прикладним за жене и мушкарце укључујући и међусобне односе мушкараца и жена и улоге у тим односима које су друштвено одређене у зависности од пола;

- да ако се имају у виду цитирани чланови „остаје нејасно на који је род подносилац притужбе мислио када је нашао да је извршена дискриминација, ко је и где дефинисао тај род, нити како то његов вредносни суд о одлуци Холандије да дозволи особи мушког пола да учествује на избору за Мис Холандије може да негира постојање одређених особа или да некога дискриминише“;

- да поред чињенице да са аспекта биологије постоје два пола – мушки и женски и наш законодавац прописује постојање два пола – мушког и женског па је „несхватљиво како ова чињеница може да негира особе које се осећају другачије од биологије њихових тела“ и да притужба „обилује неистинама о томе шта је заправо речено у предметном тексту и да није рекао већину ствари које се наводе у притужби“;

- да у тексту користи реч мушкарац и нигде не помиње термин „особа која је хирушким путем прилагодила пол и стекла право да се такмичи на овом такмичењу“, да се у тексту

нигде не доводи у питање „право сваке особе на самоодређење и признавање родног идентитета“, већ да у првој реченици каже да је „приватна жеља некога да буде нешто друго од онога што му је биологија дала сасвим легитимна и да ничим то не негира“;

- да је биологија наука, да постоје два пола – мушки и женски, да жене у свакој ћелији имају XX хромозоме, а мушкарци XY „и да се та чињеница ни на који начин па ни хирушки не може променити“, као и да „ове научне чињенице ни на који начин не негирају постојање особа које се другачије осећају од биолошких чињеница и да је њихово право да тако осећају“;

- да није рекао да се деца на Западу сама подвргавају „касапљењу органа“, већ да се на Западу пишу закони који би да омогуће деци да могу сама без сагласности родитеља да се подвргну операцији „која се једино може назвати касапљењем органа и да је то оно на шта мисли када каже да је неопходно спречити“;

- да то „никакве везе нема са одраслим особама које имају право да раде са својим телом шта год мисле да треба и да се осећају како год желе да се осећају, без обзира на биологију“;

- да текст „уопште не говори о људима који се осећају другачије и њиховом праву да се осећају другачије и да сами себи дефинишу идентитет како они мисле да треба, већ о друштву које дозвољава и промовише игнорисање биолошких чињеница и дискриминацију жена у конкретном случају или у случајевима када мушкарци учествују у такмичењима у женским спортовима“;

- да људе треба информисати „о овоме и да ће Србији очигледно бити потребни закони који ће спречити овакве појаве јер то није нечије право већ злоупотреба права, пропаганда и дискриминација већине од стране агресивне, добро финансиране мањине“;

- да је „забрињавајуће поступање Повереника по овако очигледно бесмисленој притужби у којој нема дискриминисаног лица, нити радње дискриминације нити се он налази у позицији да било кога дискриминише у притужби која износи неистините ствари о томе шта заиста пише у тексту и која је морала бити одбачена“;

- да је он политичар и да је „навикао на овакве лажне оптужбе, али је забрињавајуће ако се овако добро финансираним удружењима дозвољава да са потпуно неоснованим притужбама које би морале бити одбачене малтретирају обичне грађане да би их уплашили и тако спречили да износе чињенице и вредносне судове о чињеницама које ни на који начин не могу бити окарактерисане као дискриминација и тиме омогућава добро финансираним удружењима да спрече политички разговор у Србији на ту тему и одузимају грађанима Србије Уставом загарантована права, слобода говора и слобода мишљења“;

- да је „у питању тема од јавног значаја на актуелној политичкој сцени Републике Србије и да сматра да је ова притужба покушај да се сваки аргумент против агресивне и штетне западне џендер идеологије, посебно у вези са децом, која никакве везе са људским правима нема, обезвреди и заменом теза представи као некаво недозвољено поступање, као и да такође представља негацијом основних Уставом загарантованих права и то слободу говора и слободе мишљења“.

2. ЧИЊЕНИЧНО СТАЊЕ

2.1. Увидом у објаву на друштвеној мрежи Фејзбук утврђено је да је на профилу Саша Радуповић наведено следеће: „Победник Мис Холандије 2023 је мушкарац који жели да

буде жена и цела држава се представља да га његова легитимна, приватна жеља да буде жена чини женом. У ствари човек није оно што му је Бог/природа (у шта год верујете) дала да буде, него сваки човек може сам да смисли шта је (може птица или коњ) и остали по закону морају то да поштују и да се праве да не виде та особа има проблеме и да им је потребна помоћ. Као у бајци Царево ново одело. Само цар је ипак го. Запад је отишао потпуно дођавола. Потпуно је невероватно како медији, корпорације и власт могу целу нацију у року од 20 година да направе на будале и већина то ћутке прихвата. Несхватљиво лудило људи. Биологија је наука. Постоје два пола: мушки и женски. Жене у свакој ћелији имају XX хромозоме, а мушкарци XY. Само жене могу да рађају децу и никакве операције то не могу да промене. Родови су за именице и има их 3, а за човека род значи: родбина, народ, пород. И да, ова жена на слици је освојила друго место. Она је прва пратиља победника. Зашто је ово важно? Ово лудило полако стиже и у Србију и на Балкан. Корак по корак. Несрећног дечака Ђорђа кога је искасапио мушкарац хомосексуалац, медији у Србији на насловним страницама зову она и злочин називају феминизмом. На западу је ова пропаганда сексуалности стигла већ у обданишта и у школе међу децом. Закони се пишу да се омогући деци, да поновим деци, да могу сама без родитеља да се подвргну операцији која се једино може назвати касапљењем полних органа, јер пол да им промени не може. Зато је боље спречити него лечити. Људи у Србији, а и на целом Балкану, треба да буду информисани шта нам све долази са запада и да знамо како да се одбранимо“.

3. РАЗЛОЗИ ЗА ДОНОШЕЊЕ МИШЉЕЊА

3.1. Повереник за заштиту равноправности, приликом разматрања овог предмета, имао је у виду наводе из притужбе и доказе који су достављени, као и релевантне међународне и домаће правне прописе у области заштите од дискриминације.

Правни оквир

3.2. Повереник за заштиту равноправности је установљен Законом о забрани дискриминације као самосталан државни орган, независан у обављању послова утврђених законом¹. Одредбама члана 33. Закона о забрани дискриминације прописана је надлежност Повереника за заштиту равноправности. Једна од основних надлежности Повереника јесте да прима и разматра притужбе због дискриминације, даје мишљења и препоруке у конкретним случајевима дискриминације и изриче законом утврђене мере. Поред тога, Повереник је овлашћен да покреће судске поступке за заштиту од дискриминације и подноси захтев за покретање прекршајног поступка због повреда одредаба којима се забрањује дискриминација. Повереник је, такође, овлашћен да упозорава јавност на најчешће, типичне и тешке случајеве дискриминације и да органима јавне власти препоручује мере за остваривање равноправности.

3.3. Устав Републике Србије² у члану 21. забрањује сваку дискриминацију, непосредну или посредну, по било ком основу, а нарочито по основу расе, пола, националне припадности, друштвеног порекла, рођења, вероисповести, политичког или другог уверења, имовног стања, културе, језика, старости и психичког или физичког инвалидитета. Такође, Устав Републике Србије јемчи слободу мишљења и изражавања, као и слободу да се говором, писањем, сликом или на други начин траже, примају и шире обавештења и идеје³ и прописује да се слобода изражавања може законом ограничити, ако је то, поред осталог, неопходно и ради заштите права и угледа других.⁴

¹ Закон о забрани дискриминације („Сл. гласник РС”, бр. 22/09 и 52/21), члан 1. став 2.

² „Сл. гласник РС”, бр. 98/06 и 115/21

³ Устав Републике Србије, члан 46. став 1.

⁴ Устав Републике Србије, члан 46. став 2.

3.4. Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода из 1950. године⁵, у члану 14. забрањује дискриминацију и прописује да се уживање права и слобода прописаних у овој конвенцији обезбеђује без дискриминације по било ком основу, као што су пол, раса, боја коже, језик, вероисповест, политичко или друго мишљење, национално или социјално порекло, веза са неком националном мањином, имовно стање, рођење или други статус. Поред тога, чланом 10. конвенције прописано је да свако има право на слободу изражавања. Ово право укључује слободу поседовања сопственог мишљења, примања и саопштавања информација и идеја без мешања јавне власти и без обзира на границе. Пошто коришћење ових слобода повлачи за собом дужности и одговорности, оно се може подвргнути формалностима, условима, ограничењима или казнама прописаним законом и неопходним у демократском друштву у интересу националне безбедности, територијалног интегритета или јавне безбедности, ради спречавања нереда или криминала, заштите здравља или морала, заштите угледа или права других, спречавања откривања обавештења добијених у поверењу, или ради очувања ауторитета и непристрасности судства.

3.5. Уставна забрана дискриминације ближе је разрађена Законом о забрани дискриминације⁶, који у члану 2. став 1. тачка 1. прописује да дискриминација и дискриминаторно поступање означавају свако неоправдано прављење разлике или неједнако поступање, односно пропуштање (искључивање, ограничавање или давање првенства), у односу на лица или групе као и на чланове њихових породица, или њима блиска лица, на отворен или прикривен начин, а који се заснива на раси, боји коже, прецима, држављанству, националној припадности или етничком пореклу, језику, верским или политичким убеђењима, полу, роду, родном идентитету, сексуалној оријентацији, полним карактеристикама, нивоом прихода, имовном стању, рођењу, генетским особеностима, здравственом стању, инвалидитету, брачном и породичном статусу, осуђиваности, старосном добу, изгледу, чланству у политичким, синдикалним и другим организацијама и другим стварним, односно претпостављеним личним својствима. С обзиром на околности конкретног случаја, за његово разматрање релевантне су и одредбе члана 12. став 1. Закона о забрани дискриминације којим је дефинисано да узнемиравање, понижавајуће поступање и полно и родно узнемиравање, као облик дискриминације има за циљ или представља повреду достојанства лица или групе лица на основу њиховог личног својства, а нарочито ако се тиме ствара застрашујуће, непријатељско, деградирајуће, понижавајуће и увредљиво окружење. Дискриминација постоји ако се поступа противно начелу родне равноправности, односно начелу поштовања једнаких права и слобода жена и мушкараца у политичком, економском, културном и другом аспект јавног, професионалног, приватног и породичног живота. Чланом 20. овог закона, између осталог, забрањено је физичко и друго насиље, експлоатација, изражавање мржње, омаловажавање, уцењивање и узнемиравање с обзиром на пол, односно род и родни идентитет, као и јавно заговарање, подржавање и поступање у складу са предрасудама, обичајима и другим друштвеним обрасцима понашања који су засновани на идеји подређености или надређености полова, односно стереотипних улога полова. Одредабама члана 20. став 2. овог закона забрањено је ускраћивање права или јавно или прикривено признавање погодности у односу на пол, односно род и родни идентитет или због промене пола, односно прилагођавања пола родном идентитету, као и због трудноће, породилског одсуства, одсуства ради неге детета или посебне неге детета. Забрањено је и физичко и друго насиље, експлоатација, изражавање мржње, омаловажавање, уцењивање и узнемиравање с обзиром на пол, односно род и родни идентитет, као и јавно заговарање, подржавање и поступање у складу са предрасудама, обичајима и другим друштвеним обрасцима понашања који су засновани на идеји подређености или надређености полова, односно стереотипних улога полова.

⁵ „Сл. лист СЦГ - Међународни уговори“, бр. 9/03, 5/05, 7/05 - испр. и „Сл. гласник РС - Међународни уговори“, бр. 12/10 и 10/15

⁶ „Сл. гласник РС“ бр. 22/09 и 52/21

3.6. Закрном о родној равноправности⁷ у члану 6. став 1. тачка 1. прописано је да род означава друштвено одређене улоге, могућности, понашања, активности и атрибуте, које одређено друштво сматра прикладним за жене и мушкарце укључујући и међусобне односе мушкараца и жена и улоге у тим односима које су друштвено одређене у зависности од пола. Тачком 2. исте одредбе прописано је да су осетљиве друштвене групе жене са села, жртве насиља, као и групе лица које се због друштвеног порекла, националне припадности, имовног стања, пола, родног идентитета, сексуалне оријентације, старости, психичког и/или физичког инвалидитета, живота у неразвијеном подручју или из другог разлога или својства налазе у неједнаком положају, док је тачком 3. ове одребе прописано да пол представља биолошку карактеристику на основу које се људи одређују као жене или мушкарци.

Анализа навода из притужбе, доказа и изјашњења са аспекта антидискриминационих прописа

3.7. С обзиром на предмет притужбе, у конкретном случају, потребно је анализирати да ли су у објави Саше Радуловића од 10. јула 2023. године на друштвеној мрежи Фејзбук, изнети ставови који представљају узнемиравање и понижавајуће поступање према групи лица због њиховог личног својства – родни идентитет.

3.8. Повереник се најпре осврнуо на наводе из изјашњења да удружење Гетен – Центар за права ЛГБТИКА особа, нема активну легитимацију за подношење ове притужбе јер не наводе „које су то конкретне особе повређене изјавом која је предмет овог поступка“, као и да је подносилац у притужби „недвосмислено навео да нема сагласност лица у чије име подноси притужбу“. С тим у вези, неопходно је истаћи да су правила поступка пред Повереником уређена одредбама чл. 35-40. Закона о забрани дискриминације. Одредбама члана 35. став 3. овог закона, између осталог, прописано је да удружење или организација која се бави заштитом људских права може поднети притужбу у име групе лица чије је право повређено **и без сагласности појединаца који чине ту групу, уколико се повреда односи на неодређени број лица друштвене групе које повезује неко лично својство из члана 2. став 1. тачка 1. овог закона.** Наиме, реч је о тзв. *популарној притужби*, коју у случајевима дискриминације групе лице може поднети организација која се бави заштитом људских права у своје име и без било чије сагласности с обзиром да је реч о неодређеном броју лица и да сагласност није могуће прибавити од сваког појединца који чину наведену групу. Имајући у виду све напред наведено, као и чињеницу да је увидом у Статут удружења Гетен – Центар за права ЛГБТИКА особа утврђено да је област деловања ове организације промоција и развој права LGBTIQ особа, а да је притужба поднета у име свих лица које повезује исто лично својство – родни идентитет, Повереник констатује да су у конкретном случају испуњени формални услови за вођење поступка пред овим државним органом и да је удружења Гетен – Центар за права ЛГБТИКА особа активно легитимисано за подношење ове притужбе.

3.9. Даље, важно је истаћи неколико чињеница које се тичу слободе изражавања. Устав Републике Србије у члану 46. јемчи слободу мишљења и изражавања, као и слободу да се говором, писањем, сликом или на други начин траже, примају и шире обавештења и идеје, и прописује да се **слобода изражавања може законом ограничити, ако је то неопходно ради заштите права и угледа других.** Такође, Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода у члану 10. прописује да свако има право на слободу изражавања, које укључује слободу поседовања сопственог мишљења, примања и саопштавања информација и идеја, без мешања јавне власти и без обзира на границе. Када одлучује о томе да ли је дошло до повреде права из Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода, Европски суд за људска права посматра ограничења у светлу сваког конкретног случаја, што подразумева анализу изјава, просторни и временски контекст у коме су оне дате, као и да ли је

⁷ „Сл. гласник РС“ број 52/21

ограничење слободе изражавања било неопходно у демократском друштву, односно да ли је такво ограничење сразмерно легитимном циљу. С тим у вези, неопходно је имати у виду одредбе члана 12. став 1. Закона о забрани дискриминације, којима је, између осталог, забрањено узнемиравање и понижавајуће поступање које има за циљ или представља повреду достојанства лица или групе лица на основу њиховог личног својства, а нарочито ако се тиме ствара застрашујуће, непријатељско, деградирајуће, понижавајуће и увредљиво окружење. Приликом испитивања да ли се одређена изјава може „квалификовати“ као узнемиравање и понижавајуће поступање, потребно је анализирати поруке које се наведеном изјавом шаљу, а затим, имајући у виду просторни и временски контекст у којем је изјава дата, утврдити да ли она представља одраз слободе мишљења и изношења ставова, или се њом, пак, вређа и понижава одређено лице, односно група лица на основу неког њиховог личног својства. Имајући у виду наведено, анализирано је да ли ставови које је Саша Радуловић изнео на свом приватном профилу на друштвеној мрежи Фејзбук представљају слободу изражавања, или су њима повређене одредбе члана 12. став 1. Закона о забрани дискриминације.

3.10. Повереник најпре констатује да објава започиње освртом на победницу избора за Мис Холандије 2023 у којој се наводи да је у питању заправо победник, односно мушкарац „који жели да буде жена“ и да се „цела држава представља да га његова легитимна, приватна жеља да буде жена чини женом“, а затим је наведено: „У ствари човек није оно што му је Бог/природа (у шта год верујете) дала да буде, него сваки човек може сам да смисли шта је (може птица или коњ) и остали по закону морају то да поштују и да се праве да не виде та особа има проблеме и да им је потребна помоћ“. Такође, у истој објави се, на непримерен начин, помиње и случај убиства осамнаестогодишњакиње трансродне особе Н. М., у којој се негира да је у конкретном случају реч о феминциду, већ се наводи да је заправо реч о „несрећном дечаку Ђорђеу кога је исказао мушкарац хомосексуалац“, а извештавање о овом случају названо је „пропагандом сексуалности“. У изјашњењу Саше Радуловића, између осталог, наведено је да је „нејасно како то вредносни суд о одлуци Холандије да дозволи особи мушког пола да учествује на избору за Мис Холандије може да негира постојање одређених особа или да некога дискриминише“, да се у тексту „нигде не доводи у питање право сваке особе на самоодређење и признавање родног идентитета“ и да је „приватна жеља некога да буде нешто друго од онога што му је биологија дала сасвим легитимна“. Наводи из изјашњења не потврђују ставове изнете у тексту који је предмет анализе, имајући у виду да се у оба напред наведена случаја говори о лицима уз потпуно одсуство уважавања њиховог родног идентитета и чињеница да се заправо ради о трансродним женама - женама које су свој пол прилагодиле свом родном идентитету. Наиме, очигледно је да пропозиције избора за мис подразумевају такмичење особа женског пола и да је нажалост убијена трансродна особа Н.М, а не Ђорђе, те да су до почетка јула 2023. године, 22 особе биле жртве феминцида у Србији. Повереник указује на став Европског суда за људска права у случају *Christine Goodwin v. United Kingdom*, бр. 28957/95 од 11.07.2002. године: „У двадесет и првом веку, право трансексуалаца на лични развој и физичку и моралну сигурност, какву у пуном смислу уживају остали чланови друштва, не може да се посматра као нешто што је контроверзно и што изискује да прође неко време да би питања с тим у вези могла да се сагледају у јаснијем светлу. Укратко, незадовољавајућа ситуација у којој трансексуалци живе у некаквом међупростору, не припадајући у потпуности ни једном ни другом полу, више није одржива.“⁸

3.11. У изјашњењу је наведено да „Закон о родној равноправности и биологија као наука препознају да постоје два пола – мушки и женски и да се та чињеница ни на који начин па ни хирушки не може променити“. Такође, наведено је да се у објави „уопште не говори о људима који се осећају другачије и њиховом праву да се осећају другачије и да сами себи дефинишу идентитет како они мисле да треба, већ о друштву које дозвољава и

⁸ *Christine Goodwin v. United Kingdom*, бр. пред. 28957/95 од 11.07.2002. године, доступно на: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22languageisocode%22%3A%22SRP%22%22%22appno%22%3A%2228957%22%22documentcollectionid%22%3A%22GRANDCHAMBER%22%22itemid%22%3A%22001-107597%22%22%7D>

промовише игнорисање биолошких чињеница“. С тим у вези, најпре би било важно истаћи да пол и род нису синоними, већ се термин пол користи како би се истакле анатомске и физиолошке разлике које дефинишу мушко и женско тело, док је род друштвени конструкт и односи се на друштвено конструисане улоге, норме и очекивања која су повезана са полом. Иако се род веома често поистовећује са полом јер је родни идентитет великог броја особа подударан са полом приписаним по рођењу, важно је истаћи да род није биолошки детерминисан. Док је род друштвени концепт, родни идентитет с друге стране представља лично осећање и лични доживљај рода који особа доживљава као свој. Тако документи Уједињених нација препознају родни идентитет као лично схватање свог рода које може, али и не мора, да се подудара са полом који је приписан рођењем и односи се на сопствени осећај тела и испољавање рода одећом, говором и понашањем, без обзира на родна правила која могу да буду рестриктивна на неколико нивоа (понашање у породици, избор занимања, особине личности или физички изглед)⁹.

3.12. Поводом навода да ће „Србији очигледно бити потребни закони који ће спречити овакве појаве јер је то злоупотреба права, пропаганда и дискриминација већине од стране агресивне, добро финансиране мањине“, да се на Западу пишу закони који би да омогуће деци да могу сама без сагласности родитеља да се подвргну операцији „која се једино може назвати касапљењем органа и да је то оно на шта мисли када каже да је неопходно спречити“, Повереник истиче да изјаве којима се додатно подстичу предрасуде и продубљује нетрпељивост и стигма према било којој рањивој и маргинализованој групи лица могу бити веома опасне и штетне и не могу се сматрати слободом говора, нарочито уколико се има у виду да представљају став истакнуте политичке личност. У прилог наведеном, Повереник указује на пресуду Апелационог суда у Београду¹⁰, у којој је суд изнео став да је слобода мишљења и изражавања једна од највећих вредности сваког цивилизованог друштва, а да границе те слободе највише зависе од специфичних околности у сваком поједином случају. У конкретном случају суд је истакао „да тужени као угледна политичка личност има право на сопствено мишљење, али има и обавезу да у својим јавним наступима не пропагира дискриминацију. Суд закључује да пружање заштите тужиоцу не представља цензуру, нити представља ограничење слободе говора туженог, нити права на његово мишљење и изношење негативних коментара, већ представља забрану говора којим се проносе идеје којима се подстиче дискриминација, а које могу имати штетне последице на демократске процесе у друштву, као и на развој друштва у целини“. Такође, у једном предмету против Исланда Европски суд за људска права је, између осталог, навео да „напади на лица извршени вређањем, исмевањем или клеветом одређених група становништва могу бити довољни да се дозволи власти да фаворизују борбу против предрасуда у контексту дозвољених ограничења слободе изражавања и у оним случајевима када у говору нема позива на чин насиља или друга кривична дела“. Наиме, неспорно је да слобода сваког вида изражавања, јесте од кључне важности за развој демократског друштва, међутим ове слободе не смеју бити стављене у контекст изговора за дискриминацију, по било ком личном својству. Ово нарочито имајући у виду да је Саша Радуловић истакнута политичка личност што повлачи за собом и његову већу одговорност за јавно изговорену реч, као и обавезу да својим изјавама и ставовима не подржава и подстиче стереотипе и предрасуде према било којој рањивој друштвеној групи. Такође, коришћењем непримереног и увредљивог израза „касапљење органа“ за операцију прилагођавања пола се вређа достојанство лица која су путем операције извршила или се припремају да изврше афирмацију пола. Наиме, операције промене пола, познате као операције афирмације рода, су медицински поступци који се обављају са циљем помоћи трансродним особама да свој пол ускладе с својим родним идентитетом. Овај процес је мукотрпан и дуготрајан, а Република Србија, у складу са Законом о здравственом осигурању, здравствену услугу промене пола из медицинских разлога обезбеђује из

⁹ Принципи примене Закона о међународним људским правима везаним за сексуалну оријентацију и родни идентитет, тзв. УН Џогџакарта принципи, које је саставио међународни експертски тим у области људских права, сексуалне оријентације и родног идентитета. Србија је држава потписница наведеног документа Уједињених Нација.

¹⁰ Пресуда Апелационог суда у Београду, Гж. бр. 2426/14 од 11. јуна 2014. године

средстава обавезног здравственог осигурања под условима и у обиму прописаним законом.

3.13. Пракса Повереника за заштиту равноправности и обраћања организација за заштиту права трансродних особа показују да су предрасуде према транс особама јаке и да је њихов положај у друштву изразито осетљив. Трансполне и трансродне особе спадају у изразито маргинализовану групу која је често изложена различитим видовима дискриминације, иако постоје помаци у побољшању њиховог положаја. Из тих разлога важно је да се у јавном простору не подстичу предрасуде и социјална дистанца према овој групи. Нарочито је важно да се приликом изношења мишљења и ставова у јавном простору води рачуна да то буде на начин којим се уважава свачије достојанство и право на недискриминацију.

3.14. Резултати истраживања о ЛГБТ особама у Европској унији (ЕУ), Северној Македонији и Србији, које је спровела Агенција ЕУ за основна права (ФРА) 2019. године, показују да више од половине ЛГБТ особа у Србији (53%) избегава да буде отворено око свог ЛГБТ идентитета члановима породице, пријатељима и комшијама из страха да ће бити нападнути, малтретиран или да ће им претити. Такође, имају тенденцију да своју сексуалну оријентацију и родни идентитет сакрију у јавном превозу (63%), на јавним местима и у зградама (59%), као и у кафићима, ресторанима, павовима и клубовима (49%). Дискриминација на основу сексуалне оријентације, родног идентитета и полних карактеристика распрострањена је у различитим областима живота. Стигма и дискриминација спречавају ЛГБТ особе да остваре свој пуни потенцијал и ометају њихов допринос развоју друштва. Истраживање ФРА о положају ЛГБТ открило је да је 17% ЛГБТ испитаника у претходних пет година доживело физичке или сексуалне нападе, а 41% је доживело узнемиравање у претходних 12 месеци због своје сексуалне оријентације и родног идентитета. Већина ЛГБТ особа које су доживеле насиље (82% у случају физичког или сексуалног напада и 90% у случају узнемиравања) одлучило је да то не пријави. Главни разлози за непријављивање физичких или сексуалних напада били су: недостатак поверења у полицију (35%), страх од хомофобне и/или трансфобне реакције полиције (29%), осећај стида и срама (28%) и сумња да би се било шта догодило након пријављивања (27%).

3.15. Имајући у виду све напред наведено, Повереник је дао мишљење да је ставовима изнетим у објави Саше Радуловића од 10. јула 2023. године повређено достојанство свих трансродних особа и у односу на њих створено непријатељско и деградирајуће окружење што је у супротности са одредбама члана 12. став 1. Закона о забрани дискриминације.

4. МИШЉЕЊЕ

У поступку по притужби удружења Гетен – Центар за права ЛГБТИКА особа против Саше Радуловића утврђено је да су повређене одредбе члана 12. став 1. Закона о забрани дискриминације.

5. ПРЕПОРУКА

Повереник за заштиту равноправности препоручује Саши Радуловићу:

5.1. Да уклони објаву којом се на увредљив и понижавајућ начин износе ставови о трансродним особама.

5.2. Да се састане са подносиоцем притужбе, односно представницима организације цивилног друштва која се бави заштитом транс особа како би се ближе упознао са проблемима и изазовима са којима се суочавају транс особе.

5.3. Да, се убудуће придржава прописа о забрани дискриминације.

Потребно је да Саша Радуловић обавести Повереника за заштиту равноправности о спровођењу ове препоруке, у року од 30 дана од дана пријема мишљења са препоруком.

Сагласно члану 40. Закона о забрани дискриминације, уколико лице коме је препорука упућена не поступи по препоруци у року од 30 дана, биће донето решење о изрицању мере опомене, против којег није допуштена жалба, а за случај да ово решење не спроведе, Повереник за заштиту равноправности може о томе обавестити јавност преко средстава јавног информисања и на други погодан начин.

Против овог мишљења са препоруком није допуштена жалба нити било које друго правно средство, јер се њиме не одлучује о правима и обавезама правних субјеката.

Доставити:

- Центар за права ЛГБТИКА особа,
- Саша Радуловићу

